

LAOKOÓN, A NÉMA

Laokoónban nem volt keserűség, amikor meglátta a trójai falovat, pedig tudta, a sorsa beteljesedett. A sorssal szemben csak azok éreznek tehetetlen haragot, akikre váratlanul tör a végzet. Akik számolnak vele szembenéznek vele. Az elkerülhetetlennek, ha emberek mérik emberekre, sebezhető pontja van: a szembenézés. Ilyenkor a reánk rohanó végzet elveszti hatalmát, butává és értelmetlenné válik – értelmünk teszi azzá –, s már mi uralkodunk rajta akkor is, ha megsemmisít, mert rációnk akkor is megmarad, példa lesz, de a végzet megsemmisül, elég.

A keserűség érzelmi világunkhoz tartozik, s ha kiárad is az emberből, befonva a világ tárgyait: példa nem lehet. A keserűség az úrben lebegő ember burka, elszigetel az emberektől, és csak vastagszik, minden új benyomás csak erősíti, azzal, hogy mindent befon – mindentől elválaszt. Laokoónban, aki szembenézett sorsával, ezért nem volt semmi keserűség; tudta, a faló az ő végzetét is hordozza – s ő vállalta sorsát.

Laokoón, Apollón áldozópapja ismerte az istenek akaratát. Mégis vállalta azt, amit azok reámértek. Tudta és mégis vállalta. Talán menekülhetett volna. Ösztöneiben szürkén remegett a menekülés feszült ingere. Rohanni a végzet elöl, valahová, ahol a tárgyaknak nincsen sarka, ahol egyszerű szerkezete van a dolgoknak, minden kimért és átlátszó, ahol a leselkedő indulat és a kéjsóvár bosszú elveszti hatalmát. Rohanni, nem vállalni semmit, hátat fordítani a kérlelhetetlennek.

Hátat fordítani a sorsnak? Nos, Laokoón azt is tudta, hogy menekülni nem lehet a sors elöl, mert a menekülés megadás; aki megadja magát, az elfogadja a sorsot. A sors lényege, hogy megadjuk magunkat; mi tesszük sorssá: vak végzetté, ha megadjuk magunkat – ha menekülünk. Ki kell mosni a sorsból a vak végzetszerűséget, meg kell nevezni a sorsot, kikiáltani, rámutatni s hívni s üvölni, hogy mindenki tudja, mindenki lássa: nem vak végzet a sors,

hanem settenkedő akarat; reá kell borítani nevének burkát, hogy elveszítse kiszámíthatatlansága látszatát. Lázadni elle-
ne akkor is, ha lázadni nem lehet.

A tehetetlenség lázadása – ez a végső emberi tett; az elkerülhetetlennel szembeállítani valamit, ami mások tetteit tudatossággal tölti fel – ebben van értelme; hiszen önmaga már nem mehet át reális cselekvésbe, csak megnevez, rámutat, hogy tovább élje már névtelen, de másokban meghosszabbított életét a lázadó ember. A tehetetlenség lázadása – ez a végső emberi tett. Taglóból a sorsot emberi akaratokká, érdekekké változtatja vissza, a végső tettet pedig első tetté teszi, kiindulássá minden újabb cselekvés számára.

Laokoón, aki Apollónt szolgálta, tudta, mi a kötelessége: áldozni Apollón oltárán, az isteneit szelídségét éberszertgetni az istenek akaratából. Mert Apollón hiú volt, mint ahogy a sorshordozó mindig hiú. Nem a benne lévő érdekek és a szembenézők elleni bosszúvágy számára rendel oltárt, hanem a kielégült szeszély fáradt ernyedtségét a szelíd jóindulat köntösében parancsolja tisztelgésre. A parancs mégis elárulja: a kényszer szelídségében az emberek felismerik a szelídség kényszerét; őket kényszeríti Apollón megadásra, őket teszi áldozattá. Megadásukban saját kérlelhetetlenségét bámultatja.

Az áldozópap Apollónt szolgálta; mást, mint áldozni az ő oltárán – talán nem is tehetett; pedig tudta: szertartása – saját maga feláldozása is. Amikor elkötelezte magát Apollónnak, akkor már felmerült benne döntésének jelentősége: ő Apollónt szolgálja ugyan, de az emberek nevében, s noha számadással immár csak neki tartozik, felelősége az emberekhez kapcsolja. Mi a jó neki, mi az embereknek, s mi Apollónnak? Pap volt, élete az összeegyeztetések diplomáciájában telt el. Rakott és nyújtott és vágott és a tetteket csomagolta kicsinyben és nagyban, mindenkinek adott – embernek, istennek és magának is.

Két fia volt. Az istenek ravaszul jelképpé változtatták családját is: ő, a bölcs pap két fiút kapott, három férfiban a *sors*, az *emberek* és az *egyed* egyetlen és visszavonhatatlan élete kapott formát. De ebben az egyetlen életben, Laokoón életében, a tudatosság találkozott fiai spontán, még formálatlanul kavargó világával. Tudatosságáról nem tudtak

az istenek; ha tudtak róla, akkor sem akarták. Félték volna Laokoón szemétől. Laokoónt istenné tette szeme, egyenrangúvá Apollónnal, sőt Zeusszal, sőt többé tette át, mint minden istenek, mert az istenek önmaguk rabjai, de Laokoón szemében ott volt a világba rohanó, áradó sugár tudatoságának sugara. Laokoón több, mint önmaga, mert másokban lesz igazán önmaga; tudásában több van tehetetlen fájdalomnál – tudásában cselekvés van, mások tudatos cselekvése; pusztulásában élet van; az istenekben csak élet van.

Csak élet? Igen, a „csak” életben nincs irány. Szeszélyes lobogás, embertelen lobogás az istenek hatalma. Laokoóné a pusztulás tudata. Az élet tudata – a pusztulás tudata, annak a tudata, hogy mindent el kell végezni, mindent át kell adni: a pusztulást látni kell ahhoz, hogy az élet irányt kapjon. Laokoón átruházza mások életére a maga tudatoságát, a tanulságokat, a sors megnevezésének lehetőségébe vetett hitet, a sors legyőzhetőségébe vetett hitet, s ezzel a változtatás akarataát.

A laokoóni tehetetlen szembenezésben a változtatás akarata izzott: amikor az óriási tengeri kígyó szorítását lazította utolsó, reménytelen erőfeszítéssel, a trójaiak részvétlen szeme láttára, akkor is a szembenezés akarata izzott benne. Fiai tört fényű szeméből vádat, a trójaiak áttetsző szeméből legfeljebb közömbösséget, az istenek diadalmas szeméből gúnyt olvashatott ki az a szem, amelyben az élet már egyetlen akarattá lazult: a szembenezés izzó akaratává. Szeme: visszaemlékeznek rá a megtizedelt trójaiak – szeme, Laokoón szeme látó volt.

És szava? Bizonyára volt szava is, csak benne rekedt. Valahol mélyen benne volt a szó, csak nem tudta kimondani, nem tanították meg a szó kimondására, nem tanították a gondolkodásra sem. Laokoón néma volt, kényszerű néma. A trójaiak szeme ezért áttetsző maradt, amikor a vízikígyó szorításában ő már tusáját vívta. Nem értették meg áldozatát. Mert áldozat volt az is, hogy az igazat mondta, de amit mondott, az az istenek akarata volt, ő néma maradt, mert ha megszólal – hazudni kénytelen.

Soha nagyobb és méltatlanabb csapás, mint amit sorsa Laokoónra mért. Az igazat kimondani rendelték az istenek, és az emberek nem hittek neki, ha hittek volna, akkor

Laokoón isteni tudásával elhomályosítja az eget. De ő csak ember volt. Nem hittek hát neki. A trójaiakat törbe csalták az istenek azzal, hogy igazat mondtak, és ezt az igazat Laokoóonnal mondatták el nekik. A némával. Azzal, akinek nincs saját szava. Aki így mindig csak más volt, magamaga sohasem.

Ha megszólal – mit is mondhatott volna? Hogy nincsenek istenek, nincsen sors, nincsenek emberek, csak ő van, a vergődő Laokoón? Mit mondhat a vergődő ember a világnak? Fájdalmát, tehetetlen vívódását, mindig csak maga vájkálta önmagát? Mit tehet a néma? Kiáltani csak magát tudja; de ki érti szavát, a felbugyborékoló vijjogást, a hadonászó hangokat? A némaságnak adója van: a befelé kööző szenvedés.

Mint Laokoóné! Aki tudta, hogy igaza – hazugság. Hazugság, mert féligazság. Amikor szembenézett sorsával, tudta, áldozata hazugság, mert igaz ugyan némasága, de hallgatása hazugság. Kettőssége fiaiban talált jelképre; de a fiúk áldozatát joga van-e elfogadni az apának? Az apa élete – féligazság, a fiaké is az; az életben a teljesség csak törekvés marad, apák és fiúk, és ismét apák és fiúk a teljességet csak becserkészhetik. De az apáknak tudniuk kell, Laokoónnak is tudnia kell, hogy igazsága csak féligazság. És meg kell mondania fiainak, ki kell mondani saját korlátait.

Laokoón fiai egy bölcs apa – Apollón papja! –játszi gyermekei voltak. Serdültükben apjuk mindentudása világmagyarázó elvnek tűnt számukra. Néha-néha már istennek képzelték apjukat, aki nem csupán bölcs, de bölcsességének, a világnak teremtője is. Apjuk befüllasztotta gondolkodásukat, szépek voltak, és szépnek látták a világot, és nem is sejtették, hogy a tökéletesség esztétikai látványa mögött az igazságok szigorú rendje majd vallomásra kényszeríti őket. A rend látványa mögött kegyetlen és kérlelhetetlen a világ szerkezete: embernek nem engedi át magát, istennek nem nyújt cselekvésre teret; amit a hódítónak mégis kénytelen magából megmutatni, az csak féligazság, mindig csak az. Vallani kényszerít a féligazság, amikor felfogtuk, hogy féligazság.

Vallani – kitagadni Laokoónt, aki nem mondta meg azt az egyetlen teljes igazságot, aki néma volt. Fiai megtagadják ezt a némát, s ha tehetik, elmennek valahová, ahol

nincsenek néma bölcsek, ahol csak fecsegő fiúk találkoznak, és a tilalom már számárbőrben, pojácaként lebeg, mint a rézszeg karnevál jelképei; elmennek valahova, ahol az élet kilép az általánosságok medréből, és visszatér az értelmetlen pillanathoz, a habzsoló örömhöz. Laokoón fiai nem féltek a tengeri kígyótól; aki a pillanatban csak az öröm ürességét látja, az nem fél.

Félni a tudatosság előjoga. Csak az félhet, aki a pillanattól pillanatba lép, telítettségből telítettségbe. Az úrtól nem lehet félni, az úr maga a félelem. Nincs benne mit elvezíteni, mert ha féldimenzióvá alakult, kimosta már magából a félelmet, ahogy Laokoón fiaiból is, akik nem féltek, mert nem volt vesztenivalójuk. Csak undorodtak: a kígyótól meg apjuktól, aki sohasem beszélt velük a kígyóról, a tenger mély, ismeretlen hatalmairól, arról, amit nem tudott, de nem is tudhatott.

Undoruk és a menekülésvágyuk szánalmat keltett a trójaiakban. Laokoón pusztulását részvétlenül nézték, fiait lázadó részvéttel. Éreztek valamit magukból a fiúk fájdalmas vergődésében. Értelmetlen pusztulásnak, igazságtalan büntetésnek tűnt haláluk. Laokoóné nem, a sors idézője csak saját sorsát mutatta nekik: színjátékot, amelyben a színész meghal és feltámad, ahogy a szerző előírja, hogy a nézőkben erkölcsi tanulságokat ébresztgessen, de ami önmagában mégiscsak játék, az élet erkölcsi képe, de nem az élet.

Laokoón tudta: főszereplője Apollón játékanak, ismerte az istenek akaratát, s mégis vállalta, amit reámértek. Nem lépett ki szerepéből, nem szólalt meg a saját hangján, nem volt képes a színpadról az életbe menni: Mert félt, vesztenivalója volt és mentsége is. Vesztenivalója – hitele az ember előtt, akinek el kellett volna mondania: ő igazat mond, de nem az emberek, hanem az istenek igazát; és mentsége, mert ő igazat mondott. Nem lépett ki szerepéből, már maga volt a szerep; az emberek csak ezt várták tőle, és az isteni játékot: kígyót, amely halálra öleli, izmainak görcsös ellenállását, anatómiai leckét, halált, amely erkölcsileg nemesíti a nézőt.

Halálát várták a trójaiak. Neki ez volt a szerepe, amit vállalt, s más szerepbe önmagaként talán el sem fogadták volna. Amit vállalt, Apollón szolgálata, most megakadályozta, hogy másképp viselkedjék: ő azzal lett Laokoón, a

bölcs pap, hogy vállalta szerepét, előnyeit és kockázatait egyaránt. Mászt nem mondhatott, mint amit mondania kellett, minden szavát kánonok írták elő, s ő időtlen idők óta ismételte azt, ami Laokoónna tette, szerepévé azonosította át magát. Ha hazudik, akkor is igazat mond, mert szerepében a hazugság elveszti negatív értékét, mint ahogy igazsága is kiüríti pozitív töltését; már nincs semmi különbség kijelentései és léte között, már megtörtént az átalakulás. Laokoón nincs többé, csak szerepe van, már nincs ítélő ereje, csak előírt szövege van. Pusztulása nem emberi többé szenvedése sem az, hanem búcsúfellelés; s a színpalak mögött már ott az új jelentkezők versengő hada.

Az istenek is csak Apollón papjaként ismerték. Számukra egyetlen tulajdonsága létezett: a közvetítőé, akaratuk tolmácsolójáé. Ha egyszer is eltorzítja a reábízott üzenetet, akkor kérlelhetetlenül elpusztítják. Az istenek nem túrték volna, hogy egy földi lény keresztesse szeszélyes játékaikat. Csakhogy Laokoónra ebben a játékban, az istenek akaratából, amúgy is a pusztulás várt. Választhatott pusztulás és pusztulás között; de ördögi és áttörhetetlennek tetsző a kör: ha hazudik, vagyis nem az istenek által reábízott igaz üzenetet továbbítja, az emberek, trójaiak, akkor sem hihetnek neki, s neki pusztulnia kell, mint ahogy pusztulás várja akkor is, ha elmondja az isteni üzenetet. Mert az igazság és hamisság már fölötte és alatta volt, kikerült ellenőrzése alól. Pusztulása elhatározott dolog. Az istenek benne az embereket akarták büntetni: becsapni őket az igazsággal, törbe csalni a szóval, a játékkal megölni bennük a cselekvés vágyát, a tett lehetőségeibe vetett bizalmat.

Laokoón tehát tudta: mikor a trójaiak megkérdezik tőle, hogy a faló milyen büntetése az isteneknek, s ő a görögök cseléről fog beszélni, az elrejtőzött harcosokról, a bosszúról, amely nemsokára felégeti a várost, akkor már készülődik az istenek nagy manőverének eszköze, a kígyó, hogy a tengerből kiemelkedve megbüntesse őt, Laokoónt azért, mert látszólag hazudott. Tudta, az istenek megfordították az áldozati oltárt: őt áldozzák fel, hogy ravaszságaikat emberi akaratnak tüntessék fel, s megőrizték tisztaságuk látszatát. Mert az istenek szerepe a látszat; a kívülmaradás, a szemlélődés, a be nem avatkozás fitogtatása; azt sugallják, hogy Laokoón a bűnös, s ha őt már feláldozták, akkor majd a

trójaiakra fognak lelkiismeret-furdalásokból bánatárt zúdí-
tani – önvádból, az emberek mea culpájából szövik lát-
szattisztaságuk nimbuszát.

Laokoón ezt is tudta. Bölcs volt. Ismerte az emberek ter-
mészetét, bűnbánatukat, a nagy esélyt arra, hogy valamit
tanuljanak hibáikból, és tettekben vonják le tévedéseik ta-
nulságait. Ezért a lehetséges tanulságért vállalta, hogy az
absztrakt féligazságért pusztul el, az istenek szándékainak
megfelelően. Ezt a pusztulást vállalta, nem a kegyes ha-
zugságot, mert hazugságból nem születhet építő tett, hazug-
ságból csak hazugság lesz, a hazugság felfújja magát, ön-
gerjesztő ballonként dagad, és saját határain túl is csak mér-
téktelenné kívánkozik, amíg szétveti magát és mindent el-
temet.

Az absztrakt féligazságot vállalta, a néma pusztulást. A
trójaiak közömbösen szemlélték játékát, műélvezők voltak,
túláságosan természetesnek tűnő vonaglása nem ébresztett
esztétikai örömet. Inkább valami borzongást. A színpadi
naturalizmus elrettenti a nézőt, nem emeli fel, nem tölti be
azt az erkölcsi űrt, amiért a színházat az ember kitalálta.
Az emberben mindig van erkölcsi űr, mert a pozitív er-
kölcsi vonások csak arra a szerepre vonatkoznak, amelyet
az emberek magukra vállaltak, de amelyben, mert a sze-
rep szereppé teszi a játszót, már idegennek érzik magukat,
mást akarnak, vagy ha nem is akarnak, de keserűbben adják
magukból azt, ami már más, mint ők: szerepük.

Vacuum morale: az emberből az, amivé az ember le-
het. Pozitív vagy negatív lehetőségeinek, másletének jelké-
pe; az igazi emberi tartalom, a haladó tett lehetősége vagy
a bestiális pusztítás lehetősége. Űr – még mindent lehetővé
tesz: méla ábrándot, tettvágyat, a változtatás akaratát. Csak
irányt nem. Az irányt kell megmutatni, nemcsak az űr
létét bizonyítani kényszerített kényszerítéssel, korbács-cse-
lekvéssel, nem az ember kicsinységét kell bizonygatni, ha-
nem nagyságát, cselekvésének önálló lehetőségeit, azt, hogy
képes magát feltölteni pozitív akarral, olyan tetteket vég-
rehajtani, amelyek egy új szerep, emberibb szerep felé vi-
szik őket.

A színház az erkölcsi űr műfaja: az esztétikai formák
az űr mágnesfalaként lehetővé teszik, hogy a katarzis a
falak érintése nélkül ott lebegjen, mint az űr tanalma, an-

nak az űrnek tartalma, aminek nincs is tartalma, csak űr, és éppen ez a tartalma, az erkölcsi felemelkedés pedig annak tudomásulvétele, hogy az űr jelen van, és cselekedni kell, mert az űr feltételezi a hiány kiküszöbölésének vágyát. Az emberi létet semmi sem jellemzi jobban, mint a horror vacui: a félelem az űrtől; ez ösztökéli a lehorgonyzásra, a kapcsolódásra, ebben van a cselekvés akarati kiindulópontja.

De a tettnek irányt kell szabni, különben a tett önmagát falja fel, saját lehetőségeit is elpusztítja. Laokoón tudta, hogy a tett a cselekvés halála is lehet. Előbbre látott, mint a trójaiak. Magára vette csoportja igaz célkitűzéseit, azokat is, amelyekben a trójaiak pillanatnyilag még nem ismerték fel sajátjukat. Előbbre látott, mint ők, de az igazi célok és a közvetlen személyes kis megfontolások között nem tudta megteremteni a tettek kiinduló hídfőjét: megvádolták hát, mert akiből dudás lehet, de nem cselekszik, annak is pokolra kell menni, pokolra, a megvetettség poklára, ahová a népek taszítják a tehetetlen bölcseket, akik némák, mert nincs *saját* szavuk, ahová a trójaiak taszítják Laokoónt – közömbös szemsugarukkal.

Irányt szabni a tettnek – egy eszmény nevében – ez lehetett volna Laokoón menekülése a csendes megvetettségből a tisztaság birodalmába. Nem, életét nem menthette meg, de a halál csak konklúzió és a tettek medrének kiszabása tisztességes befejezése lett volna életének. De a számára adatott egyedi létet vajon úgy élte-é végig Laokoón, hogy a végszámadás egyáltalán tisztességes lehetett? Nem, Laokoón elhibázta életét. Nem az embereket szolgálta, hanem az isteneket, s bűne volt ez akkor is, ha az emberek fenntartották az istenszolga státusát, ha hitték is, hogy szükségük van rá papot állítani Apollónnak. Önmaga, gyáva-sága áldozata volt. Jó eszköz az istenek kezében.

Bölcsessége elszakadt a cselekvéstől, cselekvése az eszménytől, eszményei az emberektől; kiürült belőle ember-sége, szenvedése ezért maradt közömbös az emberek előtt. Az istenek tudták, hogy az emberek nem hihetnek Laokoónnak, ezért áldozták fel, s azért is, mert egy kicsit szadisták voltak, azt kínozták legjobban, aki nem állhatott ellen nekik, aki az övék volt, s akinek a helyére amúgy is mindig találhattak jelentkezőt. Bizonyára unták is már Laokoón képét, a bölcs gondbarázdálta, meghasonlott arcát. Az is-

tenek nem szeretik a gondokba hullott beosztottakat. Joviális mosolyt várnak tőlük, az elégedettség teliszájú röhejét, csapongó hangulataikra gyors reagálást.

Az emberek pedig emelkedettséget, átszellemültséget vártak Laokoóntól. Kevesen voltak, akik eszményeik megfogalmazását kívánták tőle, még kevesebben, akik tetteik megszervezését követelték volna. Mégis a trójaiak tömegében, ahogy álltak némán és közömbösen, ott élt a tisztaság utáni vágy. Hétévi háború után, kegyetlenségekben, vérben, cselekben és becsapásokban, hétévi értelmetlenségben eltöltött idő után, amikor létük legalacsonyabb fokán már csak becsételenségben gondolkodtak és csak árulásban cselekedtek, hétévi átok után ott lobogott bennük, mélyen és rejtetten, erősebben, mint azelőtt: a tisztaság utáni vágy.

Régi eszményeiket meggyilkolta a háború, céljaik hamisan bizonyultak, eszközeik kegyetleneknek és véreseknek. Élt bennük a tisztaság vágya. Féligazságok csaptak össze fejükben, agyuk zavarosan és tompán kiutat keresett, s amit gondolkodásuk fogalmakban kifejezni még nem tudott, azt távoli vágyakban kezdték megformálni.

Ebben a zavaros válságállapotban, a düh és az elkeseredés ernyedtségében csak egy pillanatra váltak közömbössé a trójaiak: a holtponton átlendülve építeni vagy pusztítani fognak; pusztítani – vadul, értelmetlenül, vergődő dühvel –, akár saját magukat is, vagy józan számítással, legjobb énjüket kivetítve terveznek majd, s hittel új világot építenek. A holtponton, az ösztönök feszülésének pillanatában, eszményre, pozitív hitre van szükségük, tisztaságból fogant célokra. Laokoónra van szükségük, mellettük és előttük álló Laokoónra, aki beszélni tud, aki tenni tud, s hisz bennük, az emberekben, a trójaiakban..

Ők már nem hittek magukban. Már beengedték volna a városba a görögöket, már elégük volt a háborúból, Laokoónból, az istenekből, torkig voltak az értelmetlen vérontással. Jobbik énjüket iszaptenger takarta el – nem hihettek magukban. Szükségük volt valakire, akiben hihetnek, aki mindig ott volt közöttük, vállalta őket és a mocskot is, de aki tovább lát, mint az érzések zavaros hullámtaraja. A trójaiaknak emberre volt szükségük: saját jobbik énjükre. Nem megváltóra, hanem igaz emberre; igaz emberre, tiszta emberre.

Ha az ember erkölcsi létének alapvonása az úr, akkor a tisztaság utáni vágy teszi ezt az úrt emberivé; példa lesz a trójaiak számára az, aki tiszta tudott maradni, a haladó eszményekért élő ember, aki tetteiben következetesen közeledik eszményeihez, de eszközeiből a meglévő lehetőségeknek megfelelően csak azokat használja, amelyek nem okoznak másoknak fájdalmat, amelyek nem csorbítják mások emberségét. Laokoón nem tudott tenni: némasága bepiszkította emberségét. Jó szándéka mit sem változtathatott azon, ahogy őt a trójaiak látták; mert tisztának lenni annyi, mint tenni.

Szándékok, jóakaratok, az, ami az emberekben csak belső indulat – rejtett lehetőség csupán. Nem érték. Érték csak az lehet, ami külsővé válik; a remetének nincs értéke, az aszkétának sincs, érték csak emberek között van, csak a megtestesült érzés és gondolat lehet érték, ha tárgyiségában az emberek magukra ismernek, ha igazi, korhoz kötött, de a koron túlmutató emberségük mutatkozik meg benne. A trójaiaknak elégük volt Laokoón jóslataiból és áldozataiból és minden istenséghez fonódó kapcsolatából, kiutat kerestek, nem a bennragadás magyarázatát. Új értéket kerestek: pozitív eszményt.

Laokoón tragédiája az volt, hogy nem egy pozitív eszményért pusztult el, hogy így áldozatában nem volt semmi tragikus. Vannak korok, amelyek azért tragikusak, mert hiányzik belőlük a tragédia; akkor a pusztulás értelmetlensége már tömegtragédiát termel: a meg nem értett hős komor játékát felváltja az önmagát nem értő tömeg tragédiája. Laokoón nem volt hős, maga is csak áldozat, példát nem mutathatott, mert maga is csak kora szemléltető leckéje maradt.

Ki kell szakadni a korlátok közül – a korlátok dicsőítése korlátolt dicsőítés marad. Lesújtó látvány a heroizált korlát. Aki olyan feladatot vállalt, mint Laokoón, nem várhatott másra, mint ő: dicsőítést, amiben nincs őszinteség, magasztalást, ami mögött ott sompolyog a megvetés, hajbókoló tiszteletet, amely a gerinctelenek bohóckodó kiváltsága. Laokoón Apollón magasztalása közben végleg elejtette a bölcs emberek egyik legfontosabb eszközét: saját bölcsességük szkeptikus szemléletét.

Laokoón jelene, az itt és most, elvesztette rugalmasságát, mert az itt és most az mindig másnap is, a következő pil-

lanat is, mindig kilépés és sohasem bennragadás. Mindig csak jelen van, a jövő is jelen, ha nem ragadunk bele a tehetetlen dicsőítésbe, ha bölcsességünk eléggé szkeptikus saját korlátainak felismerésére. Laokoón bölcs volt, tudjuk, de pap volt, csak saját maga papja. Aki nem lát túl önmagán, az csak saját maga papja, aki benne ragad a tunya tehetetlenségben, az csak saját maga szolgája, még akkor is, sőt még inkább akkor, ha tunyaságát mások szolgálatába állítja, a mások parancsára tunya.

Tusájában ráébredt tévedésére. Szemében már ott volt a lázadó óriás, áldozatában pedig a megbánás. Nem azért, amit tett, hanem azért, amit valamikor tehetett volna. Késő volt. A tengeri kígyó összeroppantotta, és az istenek tapsoltak, és emberek értetlenül bámultak. Késő volt. De halálával mégis elkezdődött valami: az utolsó jelenet, a közböbök büntetése – Trója pusztulása.

Akik megmaradtak, emlékeznek Laokoón szemére. Ő maga példává nem válhatott, de sugallt valamit a lehetséges példából: a tiszta tett lehetőségéből. Az érzékeny emlékezők építeni kezdték az elpusztított várost. Kevéske eszközzel, kevesen, de tisztán. Fényes világot már nem teremthettek, de nem is gondoltak nosztalgiával a valamikor oly gazdag és pompás városra. A jelenre gondoltak, mert a trójaiaknak jelenük volt, ma is, holnap is jelenük volt, mert csak építkeztek, és senkit sem akartak legyőzni vagy megsemmisíteni: szerény eszközeik tiszták voltak, és bennük a szolidaritás.

S ha egyesekben a dicső múlt utáni nosztalgia mégis elnyomta a mindigjelen örömét, akkor kivezették a városból, oda, ahol Laokoón és két fia elpusztult: tanulságot múltjuk fényéből nem, de a nagy csapásokból kihajtó érzelmi és értelmi erő felmérésével merítettek. Ezzel a múltat jelenükké tették. Azt, ami rossz volt belőle, ami fájdalom, azt értékelték, hogy elkerülhessék a hibákat: mert új érték csak a korlátok felismeréséből születhet, a jelen a múlt korlátai ellenében jön létre, s belőle az az igazi jelen, ami nem múlt. Laokoón nem volt a jelené: a jelen Laokoón ellenére lett azzá, ami.

Mert Laokoón volt: vállalta sorsát, de végzetét nem nevezte meg; tiszta lelkű volt, szolidáris, de csak önmagával, s mert Apollónt szolgált, nem szolgálhatta az embereket

is. A tiszta szándék és a félbemaradt tett feszültsége felmorzsolta. Nem hittek neki az emberek és az istenek is bosszút álltak rajta. Mártír volt, vagy csak áldozat? Ki tudja ma már. Laokoón ember volt: mást akart, s ezért volt ember, mert jobbat akart: kötelességét teljesítette, s szemében fájdalom, mert így teljesítette.

1968